

**TARN TK polgaş**  
Profes Töp cöyleli-  
nin organ

„Şbn“ solunnu cagbır ertte:

Xuuzunda cagbırlarga:

1 cılda . 5 akşa. — 3 ajdan kuñu  
6 ajda . 3 akşa. — cagbılgı  
3 ajda . 1 akşa. 80. — albas

Solun cagbıdar cerler: Töp xarılzaa kontorı, oon  
kadee saısbırlar polgaş poştacılarga cagbıdar

Albas polgaş iletpey

cerleringe cagbır:

1 cılda . . . 8 akşa.

6 ajda . . . 5 akşa.

„Şbn“ solun redaksıyının adrest: Kızıl-xooraı,  
Revolus sıy, Setıknıñ kınfıncıy, pıyın № 2

Taştıkka-çe corudar

cagbılgıar:

1 cılda . . . 10 akşa.

6 ajda . . . 6 akşa.

1936 cıldın

ıjyn 24 xynynda

sreda № 50 (551)

## Arattar, Kaldak artıñ oruun cyge aştap turarıl

(TAR Ministerler cöylelinin oralaksı targazı eş Ojduptun cyılı)

Kaldak tep art polza, Tandyñ kol uluq arttarıñ pıreezi myn polgaş Tees-xem kozuunıñ aral conunıñ azy amıdyr-alynga koncuq xolbaqdaldıq xarılzaaıñ uluq oruu tur.

Ol cyq-le Tees-pile Kızıl ar-azynga xerektıq eves, pygy-le kyrynege uzur-tuzalyq oruk tep pıze coguır. Kaldak artıñ oruu polza, kaaş yjeden peer atıq-suraqlıq uluq oruk turgan.

Revolus mırnunda ol oruktun kolduq-la azyk tuzazın taştıkka-nyñ xerengitlennerinın ciizenci sadıq teleeleri polgaş kargı tyzımetter, paşa cırtıñ feodaldar koncuq azyqlar, ol oruktar ıñ-aj peer corup turgas, Tıvanıñ tymen aradın tarlar cip turganar. Ol yjede myn oruk-pile arattar coruzar-taa polza, cyq-le ıñaj peer közer, añaar tees ertip turganından angda, cogum politik-azyıl talazı-pile kyyssıet azyqlavajın turgan kymga-taa pıldıngır.

Ambyn-nojan Kombu-torzunıñ ızyguıru Tazy-sereñ nojan polgaş oon-taa mırnundan peer xamıktıñ sölgy tencyzy Sot-nam-torzu nojnga cedir-le olarnıñ pottar polgaş xamaarar töl-sadın ıjik-pe, tyzımetter ol Kaldak artı polgaş „Caa-ovaa“, „Ambyn-xajırakkan“ teer Uluq-xajırakkan tep taqıñ odar-pelciir, edek curt, oruk-ciriñ olarlar ezelep kelgenner.

Ozalep koncuq cugula ešteri: Azykkaj-peezi, Paldır-taa-lama sıqlar övır xıreeleer polgaş nojannar-pile xarılzazır, oon ıñaj Mool cırtı kırerde myn-ne Kaldakır corup turdular.

Paşa olarnıñ ergim tyncylerı kıdık sadıqcyılar polgaş ökenin-taa ciizenci sadıqcyılar Tandyñ ar-övyryn-ce ertterde Kaldaktar koncuq corup turgannar.

Bıcaarga, olarlar şak-ındıq kaaş yje tögıy ıstinde ol oruk-pile coruzar xarılzaaıñ neptıredip kelgen polza-taa, Kaldaktıñ oruunda cangıs kulaş-teq-taa calalga kılbaan polgaş onu saıjıradıñ xereksebejin turgannar.

Cyq-le amıttannıñ ıñaj peer ırgıly coruzarın xaraazı-pile uk cer oruk roop cıkan.

Bıcaarga, arattıñ cazak, nam-ıñ talazından oran cırtıñ oruk-ciriñ saıjıradır polgaş cerle xarılzaa coruun kalvarıtar tıgajında tıkka-la xemceqler ap, po on peş cıl ıstinde uluq cedilgilerliq polganıñ kım-taa to-dargaj köryp olurar tur.

Bıcaarga cer-cerde oruktarnı saıjıradır teleede, oon uzur-tuzalyq xerece ırgıly-le taıjılylar ajıtrı-şaan kelgeninın ulam-ından am polza, arattar cer-cerde oruktarnı pottar septe sepil alır tees, koncuq azydar turar appargan. Oon parımdaazı cıl teerge, Tees-xem kozuunıñ cagbır ceri polgaş kozkomdan ešter Taakpan, Tomıu, Namzıraj sıqlarnıñ şıut udurtkany-pile tus kozuunıñ xamaatı 12 sumuzundan 200 xıre arattar cıqlır kelgeş, Kaldak artıñ oruun cıccaan, terge corup polur kıldır septe kılır ar turar tur. Ol polza, arat conun pottarın azyıl amıdyr-alyñ xarılzaaıñ saat cok şuluudadı alıñıñ pottuq arga xemceen ar turar ol tur. Pır eves Kaldak artıñ oruun po yjede septe selıp albas polza, karacan-ğs Tees-xem kozuunı-pile tep cer arazında tyrgen xarılzaa kıl-ıñga perge turgan eves, xarın cer-cırtıñ arattar argızyr xarılzazırda tybektiq turgan. Cyge teerge, ol art-pile cyq-le aatıq ıjik-pe, cydyrgen cın araj tep ertip turganından paşka, aña terge polgaş şanak azyr şadabas turgan cyve. Bıcaarga cıccaan azyr şadavajın turgan pıldıngır ışkazıl!

Al am polza, cıccaan-taa ertip polur tep cugaalaar. Bıdık teleede, oon eskeler ertip polur tugaj pıldıngır ışkazıl!

Ol orukta cogum cınykılğan teer polza:

1) 3 kezek xanx hem, 4 kezek özenı cıcamcılaan.  
2) 8 kezek kadır xavak, 2 kezek ıj xavaktı orgulaan.

3) 4 kezek caa kövıryq turıskan.

4) Orukta uluq şaptıktyq taştar, ıjaştar polgaş palgaş uzutkaan, öske-taa. Cogum-na uluq azyldıq cerinın arazı 13 xıre kilometır cer tur.

Am porıta temdeqlerge polza, Tees-xem kozuunıñ paştıar cerleri polgaş arat tymeninder TAR 15 cıl ojunda paşa pırcıdılıgıly uktuzp turar ol tur. Po tugajında Sovıtırans koncuq uluq tuzalaşkan. Cıl teerge, ol 200 şaa kızıñın oran savaız, cem xıneyinı, azyldın cemze, texniktiq paştalga-pile xandır-gan.

Moortıñ parımdalaş, oran cırtıñ cazak cagbır polgaş arat tymeninge ideger, 15 cıl ojın tavarıştır kıjgı-rarım polza: Aal-dar arazın polgaş tep cer-pile xarılzaaıñ oruktarnı pottar-ıñ ekki soruı-pile cızar kıl-ıñ onza cugula roop turar tur. Cızeleerge: Tees-xem kozuunıñ teıiskeeri Palgazın, Kızıl-arıq arazı—Baaza, Paj-taq arazı—Şınaa, Kara-xel arazı—Kac-cık, Narın arazı polgaş öske-taa cerlernin oruun saıjıradır cugula.

Ol ışkaş öske kozuunıñ tus cırtıñ teıiskeerinde oruktarnı cıcamcılaan onza cugula ar corudar uzırlıq. Cızeleerge, am egelep kılır turar Cöñ-xemcık kozuunıñ Xendergej artı polgaş Parıñ-xemcık kozuunıñ Kır-keziq paşa öske-taa cerlerde oruktarnı cıcamcılar kılıñ ergim cugula.

Bıcaarga TAR 15 cıl ojın cedıışkıñniq ertırer tep ajıtrıq polza, cyq-le 7 ajın 6-7-de xerek eves, xarın pygy cıl tırgızy-pile xolbaqdıkan sorulga tur. Bıdık teleede, ıstınde cıgaalaan ışkaş pottuq azyldarnı udaa-taraa kyyssıdip, coguır cerlerge oon tınnelderin iletkep turar polgaş ol tugajında kaja cerde şaptıq kyyssıttıñ turarın medeezin neper olurar tur-pis.

On peş cıldın oju telgerezin! Oruk tudıu saıjıraar polzun!

Orus ulustun uluq uran-cogaalcsız, azylcñ-tymennin kancaar-taa aa-cok hanx ezi, komunizmny tiiledir tees oraldayp coraan temisselci A. M. Gorkij mcsceen.

Orus ulustun uluq uran-cogaalcsız, sestyn şyylgen ugaannıq uran curukcuzy, azylcñ tymennin kancaar-taa aa-cok hanx ezi, komunizmny tiiledir tees koncuq temissezıp coraan A. M. Gorkij 1936 cıldın 6 ajın 18 xıynıde, Moskvanıñ canında Gorkij tep cerge mcsceeninin tugajın PK(B) namnıñ Töp komitedi, SSRE-nin Ulus komissarların cöyleli hanx kazıbdalı-pile carlap tur.

PK(B)N Töp komitedi.

SSRE-nin Ulus komissarların cöyleli.

SSRE-nin Töp kyyssıeci komitedinin keziginy, orus ulustun uluq uran-cogaalcsız, azylcñ-tymennin ıñak ezi—eş A. M. Gorkij 1936 cıldın 6 ajın 18 xıynıde Moskvanıñ canında Gorki tep cerge mcsceeninin tugajın SSRE-nin Töp kyyssıeci komitedi pygy azylcñ tymenge hanx kazıbdalı-pile tıñnadır tur.

SSRE-nin Oran Kamgalalın komissariadı pygy ıletpyrcin-tara-acıñ Kızıl şerinin mırnundan orus ulustun uluq uran-cogaalcsız, socialistıq kulturnun mogaq-şılaq cok tırguzukcuzy, Kızıl şeriqinın şın ezi A. M. Gorkij mcsceeninge hanx kazıbdalıñ cedirip tur.

Orus ulustun uluq uran-cogaalcsız polgaş SSRE-nin ulustarnıñ uran-cogaaldarın paştıncızy, sestyn şyylgen ugaannıq uran curukcuzy, komunizmny calıbyştıq temisselcizi, pygy azylcñ tymennin kancaar-taa aa-cok hanx ezi A. M. Gorkij mcsceeninin tugajın SSRE-nin uran-cogaalcsıların Paştıar ceri hanx kazıbdalı-pile tıñnadır tur.

### A. M. Gorkijni orukşudarnıñ tugajı

A. M. Gorkijni orukşudarnıñ organizastar komiska ešter Bulganin (targazı), Xruşef, A. N. Tolstoj, V. S. Ivanof, Stetskij, Kaminskij, Xodarofskij, Unşlıxt, Kryckof olarnıñ Cazak cerinden padılaan.

A. M. Gorkijni kyrynenin xerengizi-pile 6 ajın 20-de kezeekinin 6 şakta Kızıl şelge orukşudar.

### MOSKVA, SSRE-nin Kyyssıeci komitedinge

Telegej kırınga uluq aldarlıq, Orustun proletarnıñ cogaalcsız polgaş pygy telegejnin arat connarıñ ıñak ezi, telegejnin kapitalizm, faşizm polgaş imperialistıq tajın-pile eres temisselcizi M. Gorkij mcsceeninin tugajında Kızıl-xooraıñ arat connarı kazıbdaldıq cıskaalga cıylgaş, podıvustun koncuq hanx azylybı SSRE-nin caza polgaş milion-milion conun azynga kadır tur-pis.

Orustun proletar—cogaalcsız M. Gorkij nazıñndan mcsıyp, pisten carılgañga koncuq hanxı-pile azyr, podıvustun kızııl tugıvıstı tıngajıttır turarın-pile kadı, ol eštin xörynge pottuq pılek kıldır oranıñ kılturnun azyıl ulam kalvarıtarın xırezin ol uluq cogaalcsın ıñaydyrgen cyyledrin kalba-pile öer-enirıstı, orannıñ ıstinde feodalizmın artıncızyñ eresitıq tura tırtıp, revolustıq kulturnı kalbak arat conun ortıuzınga kalbartıñıñ tangıraqlap tur-pis.

### Pistin şolanıñ öeredilgeziniñ tınneli

Tozu kozuunıñ Toora-xem-ılgı tınnelinde kandyq janzılyq de ege cada şkolazıñ 1935-36 öerengenin mañaa kergızerge: öeredilge cılyñ ıstinde en şe-

| POLYKTERNIN<br>TUGAAR | Şıptı öer-<br>enikiler | Koncuq ekki |       | Añaa ekki |       | Orttamak |       | Adak |      |
|-----------------------|------------------------|-------------|-------|-----------|-------|----------|-------|------|------|
|                       |                        | sans        | o/o   | sans      | o/o   | sans     | o/o   | sans | o/o  |
| I tugaar pelyk . . .  | 19 kızı                | 2           | 10,52 | 7         | 36,82 | 9        | 47,40 | 1    | 5,26 |
| II tugaar . . . . .   | 17 .                   | 4           | 23,53 | 8         | 47,6  | 5        | 29,41 | —    | —    |
| III tugaar . . . . .  | 16 .                   | 6           | 37,5  | 4         | 25,0  | 6        | 37,5  | —    | —    |
| IV tugaar . . . . .   | 8 .                    | 3           | 37,5  | 4         | 50.   | 1        | 12,5  | —    | —    |
| Tıny . . . . .        | 60 kızı                | 15          | 25,0  | 23        | 38,34 | 21       | 35,0  | 1    | 1,66 |

Po ıstınde sannardan köerge, pistin şolanıñ pygy öerenikilerı myn cıldın ıstinde öeredilge programıñ cedıışkıñniq kyyssıdip, öeredilge talazı-pile cygeer ekki ertken.

Uk şkola polza, 1935 cıldın 9 ajın 5-tın xıynıden egelep azytkas, 1936 cıldın maj ajın 20-ge cedir öerenip kelgen, myn öeredilge cılyñ tırgununda şkola ıstınde tıstanır xıynıñı cecce azyqlar, elder cyıldın tıstinaldın ojınar polgaş oon-taa öske kultur massalıq azyldarnı ekki corup kelgen. Cıze:

şadaraalar, taalıylar, kazık adır, ca adar, taq paazyndan cıngul-aar, pımbıkteer, toşpuluurlar, tanzıylar, ırlar, carız polgaş oon-taa öske ojınarnı corutkan, paşa uk öeredilge cılyñ tırgununda şkolaga 26 kattar xana solunı yngen.

Mıncarga uk şolanıñ en sölgy tınnel xuralıñ kılgaş orıta öerenikilerin pygy paj-dalın kıjgıñ tıñnatkas, en ter-giñ öerengen 15 kızıñ tus-tus şannagılaas, 5 ajın 25-tin xıynıde şeleledip tarattıbı. Şkola ergelekci O. Sapcaj.

## Tozuda OKTE azyıl

Nam polgaş cazak polza, orannıñ xamaarşpas pot-ergezin pızydır, feodalizmın talazın tura tırtıtar corukka xamık ok-tecciler pelen turup, şeriqinıñ texniqge ekki öerenip, revolustıq şeremcileldi ködyrer tugajın ajıttır turar polgaş.

Ol ajıttışkıñny parımdalaş, pistin Tozu kozuunıñ okteccilerı san şınar talazı-pile eleen azyldarnı corutkan. Cıl teerge, Tozu kozuunıñ xamaatı 5 sumuzun ıstınde 35 cılda 5 yır turgan, onu po 36 cılda cer cırtıñ pajdalın polgaş azyıl corudarda cıik şalır polurın parımdalaş 10 yır kıldır carır turguşkan-pis.

OKTE kezigynnerinın sanı 303 er kızı, 144 xerezen kızı, şıptı kattışkas 447 polur.

Ol OKTE kezigynnerinın pajdalın ap köerge: 151 nam keziginy, 104 areve keziginy, 66 RTO keziginy polgaş xej niit-tin azyldında 96 kızı par, şeriqe turgannar 12 kızı roop turar.

Po sannardan ap köerge, OKTE azyıl kalvarı özır, oon azyıl corudılgaş cygeer corudır turar ol polur tur.

enir coruktu oran cırtıñ onza pajdalınga taarıştar camdıq yjelerde corudır turar-pis, ılan-ğja Toora-xem-xooraıga şeriqinıñ kicceelin po kızıñ 7 kattar corutkan.

Şak mındıq janzılyq cedilgeler par polza-taa, oon ıstınde cetpes cyılderibis paşa xej.

Moñ songaar salır sorulgaş polza, oran kamgalaar talazı-pile

pygy xemceqlerni corudar, ılan-ğja şeriqinıñ ertteminge öerenir coruktarnı corudar.

Oon ıñaj maldın xoralıq tajıñnarı polur pery, xajırak-kannı ölyryp, mal-magannı kam-galar kadagalaar coruk cugula tur.

OKTE kozıyro targazı Lavaan-ool.  
Sekreteri Şilgi-pızaa.

## Paraan saarılgaşın cetpes cyılı

Kızıldın xooraı koovıñ 2 tugaar magazininın sadıq saarıl-gazın planı aj sanında kyyssıttıñ mejin turar, oon cıldagaal-pis polza, camdıq cyılderinde sadıqcyıların paagy polur polza-taa, kolduunda conun xere-qleer paraannar sadıq d a n turzuk, TTK-nıñ skladynda pe-zin cok paraannar par. Cızeleerge, cem talazı-pile konfet, konzervi—palyk, teen ışkaş oon-taa öske conun ırgıly ajıttırp keep turar 28 cyıl xıre cem aj-maa cok, sava talazı-pile ajak, tavak, xonek, kalgak teen ışkaş 21 xıre cyıl sava ajmaa paşa cok turar, oon angda targancı, pızanıylarnıñ xereqleer 38 cyıl

xıre pagazı kengıs cok, oon-taa öske şıl şaazan, poş cepsek xereksele, pızik xereksele teen ışkaş tıkka-la xej conun xereq-lep turar paraannar cok turar.

Sadıqda par turar paraannar koldu-la aña cıdar, ulus albas et paraan cyılı xej. Moñ songaar oruk aştır, saat cok ar-pargan yjede TTK-nıñ songart-tan keep paraannarına-ıa ideger olurar-pis.

Conun xereqleer paraan sadıqda cok tees, sadıqcyılar aña turvajın, massa-pile tudıx xarılzaalıq turgas, paraan saarılgaşın östırer uzırlıq.

XOORXE-nin 2 tugaar ma-gazin ergelekci Udyımaraa.

# Тываның аратары ергелиңи полган- ны 15 сыл полду

(ARN TK prezidiymynyn targazy eş Tokanyn cyyly)

Egezi—№ 49 (550) solunda

## Kodee a/a cepssee

Arat connun kol xereqleer paraannyn kadyna, cyyyn-paazyñ maşıra, temir-tees, kvaar suq, saazyñ, karındaş, xamık emci xerekselderi, škola xerekseli, mal emcizinin xerekselderi, annynnyñ xerekselderi, palıktaar xerekselderi polgash pydyrykcy kışty ulam pedideringe xerektiñ oon-taa eşkenin cyyyn-paazyñ paraannyn kiitip turar. Blangja po 1936 cылда 9 aj azyq kur paraan par polgash xamık paraannyn jozu-luq ertteen revolus murnunga temejler көөр polza, 200% ciigeen.

Ertken 15 cылдын ištinde pistin TAR-nyñ arattar podunun cazak, namynga paraştadyp algaş, eşke azy-agjynnyñ adyrlarñ sajz-ıadyp corudar talaz-pile uluq cedilgelik polgan. Tываныñ curtunga revolus murnunda kaaş-la xunun aldın kazyksylarñdan kadyna, sangys taa pydyrylge polgash azy-agjynnyñ cerleri cok turgan polza: revolus soonda aldın uurgajlarñnyñ azy ulam-na tynzyp, podunun pydyrylge programyn 1935 cылда 141% kyysssetken polgash nasiona dyñ rızyq azyksyn kaadylarñn peletker talaz-pile uluq azydy klyp tur-ar.

## Oruk tuduu polgash Us-tıbyş

Revolustun murnunda Tываныñ arat conu, oruk tuduuskunı, suq oruu ter cyveni paazyñ pile көr-been-taa, tanyvaan-laz turgan polza, am revolus soonda po cyyldernin azyldarñn paza cedişkin-niñ corudup turar. Tываныñ curtunga 1927 cылда pir tugaar cıccaan tıbyşan! am Tывada 69 aar, 32 clik cıccaan par appar-gan. Murnunda terge-pile pezin coruurga perge turgan: Kızyl-pile Şibiliq-kara-suq, Paşyñ xemcik paza Şuormakka cedir uzun turıtu 600 kilometir xire oruktarnı 1933 cылдан egeleeş, am maşına-pile corup turar klydyr selip algan tur-pis. Pygy res-publiktyñ cin tazylygazyñn cerin turguzup ar, suqñun oruu-pile paraan eşitir, 100 azyq toon-ni sangys uqda ekker şydaar pustuq xeme turguzup, po pygy cyyldernin argazy-pile cылдын ec-cizinde: 15000 toon cinni tazyr şydaar klydyr transportu sajzı-adyp algan-pis.

Po coruktan kadyna, revolus-tun soonda, Us-tıbyş xevirliq pılgaar klyp, algı etteer, bjaş

tifer, tuujuklyr, xemyr-taş kaz-ar polgash oon-taa eşkenin pydyr-ylgezin turguzup, olarnıñ pydyr-ukcy kysterin pedideringe paza pir cyyıl nemere polur sorulganı parımdalap, ol azyldarnı cediş-kinniñ corudup kelgen-pis.

## Revolus soonda xooraj-lar

Ustynde ajytkan pydyrylgeler ulam-na көydey turgan-pile cergeleşir, murnunda 100% көş-kyn coraan arat con,—xoorajlar-ga, aldın uurgajlarınga, kyreko-nomnarga, koortun төр cerlerin-ge idepkejliq azyldap kirip tur-ar ulam-na nemezip, xoorajlar-nyñ pottar polgash oon ištinde curtur turar connun amdyral—kulturu cıl pyryde ezyr, olur ar oran sava nemezip turar tur.

Kızyl-xoorajga 1921 cылда 100 sannıq pagaj paazyñnar turgan polza, am 1500 azyq paazyñnar par. Oon ištinde iji kaat polgash taş, cer-le cyyyn-paazyñ paazyñnar par. 1930 cылда sangys өr-gen-taa cok turgan Cadaanada, Kızyl-mazalyktyñ Ak-tovurakta, Sa-magaldajda, „Toka“ kyrekonom-da, „Xemcik-ool“ kyrekonomda, Ulegerliq kyrekonomda, Tarlaq-da, Xaraalda, Tozonun, Toora-xemde, Kara-peldirde, Imide pol-gash oon taa eşke cerlerde caa-saa xoorajlar tıptyp unyp kel-genin kizi magadaar tur. Arat con ol xoorajlarga turguskan tuduuskunnarnı көrgeş, suurcon rajdalga kineriniñ rajdalyñ өer-nip, ında-xaaja camdyk arattar klyştn sook öjynde paazynga olurup turar cyyıl көstyp turar polgan polgash ol xoorajlar revol-ustuq kultur corudarınga kon-cuq cepsek polur coruktu ajttıp turar tur.

## TAR-nyñ kulturunyn cedilgeleri

Ertken 15 cылдын ecizinde TAR kultur turguzuskanun talaz-pile uluq cedilgelik polgan: Podubustun tıbyşyñ kыrnga pizik cok, mool pizikti pilirler 2% turgan polza taa, feodalıar, lamalar turgan. 1930 cылдан egeleeş podubustun pizibisti cogaa-dyp algaş, am TAR 15 cылдын koncuq өeryşkylyq ojunda con-nun 60 azyq xuzun pizikke өeredip algan-pis. 1930 cылga cedir 300-400 xudustuq mool tı kыrnga sangys „Şyn“ solunnuq turgan polzubussa, am 13000 azyq xudustuq „Şyn“, „Areve şyn“, „Xostuq arat“, „Cazak cerinin kol medeezi“ tep setkiylydyq pol-

gan-pis.

1921 cылga cedir oranda can-gys-taa škola, emnelge cok tur-gan, xarın oon ornunga 2000 la-malyq 22 xyree turup, arat con-nun paazyñ төoredip turgan. Am 1930 cылдан egeleeş 503 өeren-ikciliq 6 sannıq turum škola, 800 өerenikciliq 31 sannıq көş-kyn škola polgash 13 sannıq kir-ip өerenir 455 өerenikciliq şko-la polgash kozuun sanında pol-vaazyñ soviet emnelgezin turgu-zup algan-pis. Oon kadyna, paş-ky surguulu, nam şkolazı, kizi, mal emcileriniñ şkolazı, kattiş-kaş 195 өerenikciliq şkolalar turguskan-pis.

Revolustun murnunda arat con-nuq polgash anjak өskennernin cыqlыр xөqleer ceri cok polgan-nyñ xaraazy-pile, ovaa tagaan, xam xam na an, xyree-xiitke majdyr-mujdur kыlgan cerge cыq-lyp, ol-la lama, xam na an xora-lyq kuzumunga ulam-na alzıp turgan poordan kadyna, podu-nun pilişkinin көdyrıp alır ta-lazynga xarın şaptyk poor tur-gan. Am po sөelgy kaaş-la cыл-дын ištinde 50 azyq kызыl pu-lun, 14 azyq klup polgash 1936 cылдан egelep kyrynenin teatır-lyñ turguskan, paza Tывa tı kыrnga 133 cyyldyn cogaldın nomnarnı pizip undyrgen polgash 1935 cылда kyrynenin radio өrtteelin turguzup, Tываныñ curtun өske kyryneler-pile xarılzaş-tyrıp, brak curt kыдыnda cыdar kozuunnar-pile Tөp cerni xarılzaş-tyrıp turar polgan.

Revolustun murnunda Kızyl-xoorajga cedir SSRE-nin arazynda sangys-la elen-telen temir-uda-zyñ turgan polza, am koncuq rızyq 2 temir-udazyñ par pol-gash TAR-nyñ ištinde 6 kozuun-nun төр ceringe cedir telefon xarılzaalyq polgan, paza kozuun, sumu, pydyrylge sanında pošta kildisteri par polgash 1930 cылga cedir uluq-la tize 200-300-le ca-gaa korespondenti tus curtun ištine corup turgan polza, 1936 cылда 45000 azyq cagaa kores-pondenti, telegramnar pošta tam-cыр argazyñ corup turar tur. Kultur özyuşkyuny, connun pot-podunun arazynda xarılzaazy kal-varıp turarñnyñ koncuq temdeen ystynde ajytkan korespondetiler-nin ezyr turar todargaj xerecci polur tur.

(Ulanşyş sөelgy solunda).

## Blet soluuskunyn ertkeni

Tozu kozuunynnyñ Sıstıq-xem sumuzunda namnıñ 3 sannıq yyrlerinıñ bilet soluuskunı ekki ertken. Myn yyrlerinıñ azy-agjı ereñejinde cygeer polza taa, cet-pes cyylder eleen xөj polgan.

Sıstıq-xemde 3 tugaar nam yyrınyñ pygy kezıgyny 25 tur-gan, oon ištinden bilet alğan 17, cingineden oralakşyga şilceeni 4, bilet tıbyşpaan 4.

Savaşa 8 tugaar nam yyrınyñ pygy kezıgyny 12 turgan, oon ištinde bilet alğan 8, cingineden oralakşyga 1, bilet albaan 3.

Sevide 10 tugaar nam yyrınyñ pygy kezıgyny 13, oon ištinden 6 kezıgyn bilet alğan, cingineden oralakşyga 4, bilet tıbyşpaan 3.

Namnıñ biledin albaannar polza, curun sajylygazyñ ыkыngan, azy kыlas, yzyk pizikke өeren-mes, lama, xamga cydyrlyr polur. Cingineden oralakşyga pat-kannar polza, yzyk pizikke өer-enirin kыspas, xural-suqlaaga kelbes, azy-agjyn өyledirin po-davastar polur.

Surgakşylar coraan Cyldym.

## Eş Sendi-syrın pizik telgerediringe idep-kejin көrgyzyr tur

Cөөн-xemcik kozuunynnyñ Caj-laq-alaak sumuzu 8 tugaar arvan xereezen Sendi-syrın, po cылдын 3 ajdan peer Terek tep cerge 5—6 aaldarnıñ ištinden 17 er, xereezen connu pizik pilir klydyr өeredip kaqdy. Oon angı-da ыñaj peer ekki turazy-pile kezıp corup turgash 30 xire kizi paza өөretken.

Eş Sendi-syrınnıñ ekki azylynga pajır cedirer tur.

Kızyl өq ergelekci Paas.

# Kızyl-xoorajda nam, areve polgash profes yyrlerinęe

Kızyl-xoorajda nam, areve, profes yyrleri po cылдын egezinde „Şyn“ solunnu eleen xөjny cagaan turgan. Paza arazynda mar-gylda-taa corudup, ol margyldaazyñ camdyk cerler kyysssetken-pis tep solunga carlap turgan.

Am көerge, cetce cagylgalıq cerler cok tur. Oon cылdagaann polza, 3 ajnıñ 30-den peer 3 ajnıñ cagylgalary tonyr egeleen polgash am 6 ajnıñ cagylgalary cer-le tıkka xөj tonyr tur. Xoorajnyñ yyrleri cıl egezi—1-2 ajlardan songaar cagylganı yr-gylcyler corutpaanıñn xaraazy-pile temgi 3 ajlap tonyr kelgen xөj cagylgalarnıñ ornunga cagylga nemespejin kelgen.

Cıl egezinde solun cagylgazyñ corutkaş, onu ulaştıryp, cor-utpañn yzykteldiripter coruk yyrlerinıñ pir koncuq cetpezi tur. Pir eves cıl egezinde şıptu cagylgalıq poor turgan polza-taa, oon peer tonyr kызыl pergen cagylgalıq yyrlerinı karacangys cıl egezinde turganıñ parımdalavañn pygy cыл parımdalaaş cetce eves cagylgalıq yyr tep sanaar ыncangas, tus-tus kezıgynnerni paza ыndıq janzylyq көөр. Po ystynde cizekterden көerge, yyr-ler polza, po cылдын egezinde cagylganı ekki cagaan-pis tep co-guur cer-ce medeezin pergen polgaj-pis. Mınydyñnıñ teleezinde po cыл cagylganı ekki corutkan-pis tep şpşyn olurup turar. Cok, ыndıq eves, am paza xыnaar appaar. Am xыnaarga xooraj yyrlerinı 2-1-taa kiziniñ solunu cok turar polza, solun cagylgazyñnı tugaajda Tөp komitetin ajttışkyñn kyysssetpeen yyr tep sanaar tur.

Xoorajnyñ cagylgazyñnıñ pir kezii 6 ajnıñ cagylgazy polur polgash am tonyr tıkka xөj. Mınydyñnıñ teleezinde, 7 ajnıñ 1-ge cedir xoorajda nam, areve, profes yyrleri şıptu kezıgynnerin solun cagytkan turar klydyr azyl corudar. Onu kyysssetkenin TAR 15 cıl ojunga uluq cedilge tep sanaar. Tus-tus yyrlerinı 7 ajnıñ 1-niñ pettinde „Şyn“ solun terinden xыnar көөр appaar tur.

„Şyn“ solun redaksızy.

## Kezigyn Cyldymnyñ malı ezyr tur

Cөөн-xemcik kozuunynnyñ Xor-um-taq sumuzu 13 tugaar nam yyrınyñ kezıgyny eş Cyldym, 1932 cылдан peer mal azylynga onza sagyzyñ salganı-pile 1936 cылдын 6 ajga cedir malnyñ pa-azy eleen özyldeliq poor kelgen-in maqaa san-pile көrgyzerge:

| Mal ady  | 32 c. | 33 c. | 34 c. | 35 c. | 36 c. |
|----------|-------|-------|-------|-------|-------|
| Inek . . | 8     | 12    | 14    | 16    | 21    |
| Cыгы . . | 7     | 9     | 13    | 21    | 27    |
| Xoj . .  | 5     | 8     | 9     | 12    | 18    |
| Өşky . . | 12    | 27    | 35    | 41    | 70    |
| Şıptu:   | 32    | 56    | 71    | 90    | 136   |

## Şylyk

Castıñ öjy ertip tur,  
Cajnyñ ajy cecip tur.  
Tarıga öjy toostup tur,  
Taraa ynyzy cecip tur.  
Cazaanardan közyner,  
Cajlaanarga xonunar.  
Ereen cer-ce közyner,  
Elbek maldy semirttiner.  
Xostuq cer-ce közyner,  
Xoj maldy semirttiner.  
Iziq ootka xonunar,  
Ineeneni semirttiner.  
Koşkar, xunarı yşken,  
Xoj maldy kamgalaan.  
Kodan an porara perdi,  
Kodan mal semirij perdi.  
Xacşyñ sanıp algan,  
Xamık xojun kыrıp algan.  
Savaştan keziner,  
Salır tykten kaqnar.  
Şemide arevecci Tamby-syrın.

Eş Cyldym, cыл-pyryde mal-nyñ cemin cedişkinniq peletker ar turganı-pile 1933-36 cылдар-nyñ ajyldıq cidunga sangys-taa paş mal perveen polgash eş-ke-taa cyyıl ölym-cidimge malnyñ perves teş kadadın odarın cys-xuu taarıştyrıp turar.

Өske cerlerde malcın arat con, eş Cyldym ыkşaş kыzymak azyl corudary cugula tur.

Sancaj.

## Uluq-xemnin arattar şeriñnin aat sadıp alırynga uluq tuzalap tur

Uluq-xem kozuunynnyñ arattar şeriñnin aat sadıp alır azylyñ cugulaga көrıp, tus curtun pot-ergezin kamgalaan arattıñ revol-ustuq şeriñge aadın xaramnan-majın sadıp turarlar. Cyl tize, 6 ajnıñ 10 xynynge cedir 7 su-mudan şeriñge 33 aat satty. Bn-caarga, Caa-xel, Uryñ, Xehder-ge, Caatty-xooraj, Ezim, Temir-suq teen ыkşaş sumulardan aat satpaan tur.

Aadın ekki tura-pile xalas per-gen eşter polza: 1) Areve koz-komunyn targazy eş Anaj-ool. 2) Caatty sumuzu nam kezıgyny partizan eş Camıjan, 3) men podum pir aat perdim.

Kozuun sekreteri  
Mөnge-pajır.

## Ulegerliq arvan targazy

Tozu kozuunynnyñ Ödygen su-muzunda 1 tugaar arvannıñ tar-gazy eş Oolakkaj polza, 1935 cылдын 10 ajdan egeleeş, 1936 cылдын 5 ajnıñ 15-ke cedir, po-dunun arvannıñ 80 azyq xire cыly malnyñ sangys cerge pelyp kadargaş, podu kыştı өtyr cym cerge odarladyp, poryden kam-galap kadardı.

Oon angıda podunun arvan-nyñ azy-agjyn polgash erttem kulturun xөqyder talaz-pile ek-

ki azyldap turar polgash idepkej sonuurgalyñ salıp, kызыr turar arvan targazy myn cybe.

Eş Oolakkaj moon songaar moon arttyk ekki ylegerliq azyldap, arat connu podu ыkşaş azy-agjıga enilledeer poor tep ide-geer tur-men.

Өske arattar polgash arvan tar-galary eş Oolakkaj ыkşaş azy-agjynıñ kandyq-taa talaz-pile idepkej sonuurgalyñ salıryn id-egedim.

O. Lavaan-ool.

## TAR-nyñ pygy conu!

Nam, cazaktyñ ajttışkyñnıñ polgash slerniñ azy-agjı, erttem kulturunarnıñ corudulgalaryñn xyn pyry cыrdıyp turar—„Şyn“ solunnu kuruq cok cagıp alıryn oraldaзыnar.

Malnarnıñ odarın taarıştyrıp, janzy-pyry xaldavılyq aarыqlar-pile pottuq temissezip, ergi kazaalarnı septeer, caa cыlyq kazaalardan tutkaş, kыştın soogundan malnarnı kamgalanar!

Maldın caş telyñ sangys-taa xoratpaзыñn pıdaaş, azyral polgash azaalgazyñn pyryn xan-dыraal. TAR-nyñ 20 cыл polur ojunda oranvıstıñ malnyñ paazyñ iji saja cedir өstyreel!

(ARN TK lozunundan).

# КЫЗЫ-ХООРАЈ САҢЫРГАЗЫН ТУРГУЗАР ТУГАЈЫНДА ТАР ПИССЕ ХУРАЛ ПРЕЗИДИУМУНЫН ТУРГУСКАН ТУСКАЈ КОМИЗЫНЫН ТОКТААЛЫ

TAR tuskaj togunnap, respubliktn tony polur—Kызы-хоорай турар келгенден peer 15 съл polda. Po arazynda curttun aзы-агы, культуру хун pyry oзыр хoqзyу-pile cergelestir, respubliktn tonynde curttakcy connun сааы-таа oзыр, cer-le хоорайнын erge cagarga тургузуун аајлар сажырадыр, ук хоорайнын истикки curum cыскаалын екки poldurar coruk кансаар-таа аа-cok negetitip турар тур. Po coruk polza, хомыкты мунунда-ла хоорайнын сагыргазынын cerin emgelep тургузарын negeer тур. Ынсагаз Писсе хурал президиумынун 8 тугаар хуралынун 1 cyuлынге хоорайнын сагыргазын тургузары cу-гула теп токтааткан polgaj.

Po тургузар хоорайнын pot-cagьргазы polza, TAR cазак сагыргазынын тургузуунун pир emgezi polur polgaj cазак сагыргазын хунду алдарын pedideringe, cазактын айткышкынаарын херек кырга pottандыр, хоорайнын connun politik, культурун oylediringe tergiin узур-тузала polur. Oон ынај Кызы-хоорай polza, respubliktn cyree polur узунда, оон cазак сагырга тургузуун, азы-агынын сажырадыгына, nam, cазактын politik—азы-агы, культурунун pyry corudulгаларына iditkin polur.

Po pyry negeldelerni parymdalaaz, komistyn toktaadyr pol-

za:

1. TAR-нын yндеzin хоојлузуун yш тугаар pelyynde айткан-ыга хатаарытыр хоорайнын pot-cagьргазынын cerin emgelep тургузар.

2. Хоорайнын pot-cagьргазынын ceri polza, TAR cазаанын ceringe шуут сагырттыр сагырганын тургузуларын пир хевирі polur.

3. Хоорай сагыргазынын ниити pajdale TAR-нын yндеzin хоојлу-зун parymdalar тургустунар. Oон хун pyry corudar азынын сорулга podalgazь хоорайнын pydrylgenin pyry-le coruunga хатаары хевирлерни агаа сагырткан polur узурунда хоорайнын pot-cagьргазынын тургузуунун тугајында тuskaj tyrym cogaadyr ap-paar тур.

4. Хоорайнын pot-cagьргазын тургузарда хоорай curttakcyларын улук хуралындан тургузар. Songuldanyn улук хуралыга хоорайнын songuor-songudar ergeliq curttakcyларь шуштуу кел-ирден кадына, арваннардан сон-гуктан телеелер yзыр шидер ergeni edileer.

5. Хоорай сагыргазынын тургу-зуунун curumun emgeliq кылы-нын телеезинде, хоорай сагырга-зынын yндезині polur арванна-рын сагыргаларын тургузар. Ар-ваннар сагыргаларын тургузарда kudumcularnyn yzyk-yzykterinin polgaj curttakcyларын pelyk cur-

tap турарынун аајын parymdalar тургузар.

6. Хоорай сагыргазынын тургу-зуунун хевирлері polza:

1) Songukcularnyn хуралындан 7 kiziliq хоорай сагыргазынын президиумын songuor.

2) Хоорай сагыргазынын иштеге paktaar kildister polza:

a) Хоорайнын komunal азыл kildizi,

b) Хоорайнын шуур yzer ceri,

c) Uletpyry tuduq kildizi,

d) Хоорай камгалалы, хоорай шаqdaazь polgaj oertten kam-galaar cer,

e) San-xoo kildizi.

7. Хоорайнын pot-cagьргазы polza, шерiq, kыrynenin polgaj хeј niittinin cerlerinden oске, хоорай иштеге хатаары хатамы-ла yletpyr pydrylge cerlerin удуртуп paaštaar.

8. Хоорай сагыргазы polza, хоорай иштеге хатамы yletpyr pydrylgecerni сажырадыр, хоорайнын арq-сeвер культурун paj-dalyn kedyrerin, curttakcy arat connun politik, культурун kedyr-erinin телеезинде, хатамы todar-gaj хемceqlerni pottандыр cor-udar узурлуq.

Komistyn targazь

Sungar-ool.

Kezigynneri Xapak-cap.

Syryn,

Namcak.

Seren.

## 1935—36 ooredilge cында Кызы-хоорайда mal emcizinin polgaj kizi emcizinin surguulunun tynneli

TAR-нын tuskaj togunnaan pot-ergezin ulam-na pьздaryn-ga nasionaldyn yндеzin kaady-larь cugula tep nam, cазактан kergecь, veterinar tekniкуmyn pol-gaj medisn tekniкуmyn тургус-кан. Veterinar tekniкуmyn (mal emcizinin surguulunun) sor-ulgazь polza: orannyn aзы-агы-нын kol adьrь—mal азын сажырадыгына nasionaldyn emcil-erin peletker peer sorulgalьq.

Uk skolanь tooskan surguul-darnyn kol erttemi polza:

a) pottarь tuskaj emnep ыда-ар picce emciler poor,

b) maldyn kandyq-taa azaal-gazьnь arga texniin pilir emciler poor.

Mal emcizinin surguulun 1934 cыlda тургускан polgaj pир туга-ар ooredilge cынын ooredilge programьn екки kыyssetken-pis.

1935-36 ooredilge cынын cog-uur oјynde азыткаш, ooredilge programьn kыysseidip алганьыс

97 %.

Medisin tekniкуmyn (kizi emcizinin surguulunun) sorulgaзь polza, arat tymennin кадын кам-галаар nasionaldyn emcilerin pe-letker peer.

Uk skolanь tooskan surguul-darnyn kol erttemi polza:

a) arat tymennin orttuzunga uluq emcilernin tuzalamcyzь-pile pottarь emnep ыдаар, kandyq-taa emnennin adьn pilir polgaj ol emni kandyq janьыq aзы-лаарын arattarga tajьыrlar perip ыдаар, pottarь emnep polur emciler poor tur.

Kizi emcizinin surguulun 1935 cыlda тургускан polgaj pир туга-ар ooredilge cынын ooredilge programьn kыysseidip алганьыс 91,15 %. Veterinar tekniкуmyn-pile medisn tekniкуmyn ooredilge talazь-pile tus tus tem-dekteri polgaj хуларын kergy-zerge polza:

aal-aalyn-ce ooleeliq cangan sur-guldarga sagьndaryam polza; praktik азында pargan ma-emcizinin surguuldarь polgaj kizi emcizinin surguuldarь sler xyle-elgebis uluq tep pilgesь, nam, cазактын, arat tymennin negelde-zin хандыр peeriner cugula.

Po ystynde cedip алган cedi-iшkineribisten ағыда utpas cy-yldebis polza:

1. Mal emcizinin surguuldar-ьnь formanolok tep (mal emneer emnennin таарытыр pe-eri polgaj emni adьn ын nom-cup piziiringe koшkak polgan). Surguuldar em tугaјында erttem-ge piliшkini koшkak polgan cybe телеede келir cыдын ooredilge planьga kattap kiirer-pis.

2. Kizi emcizinin surguuldar-ьnь camdkьtarь Latin тьl polgaj anatom tep (kizi тургузуун oer-enir erttemge) piliшkin talazь-pile koшkak polgan.

Po ystynde cetpes tep temdeq-lep турар cyulderibistin cыdaga-ань polza, pistin skolanь tus-kaj emci paшkьzь cоктун хара-азь-pile cangьs erttemni oске-oске paшkьlar solcup paшkьlaar polgaj кааш хонуктун иштеге yzyktelir, оон soonda kьска ху-ussaa иштеге хeј шаk-pile surgu-uldarnyn paзын tenider coruktur турган.

Monu parymdalaaz келir oer-edilge cында tuskaj erttemniq emci paшkь peerin Kultur min-isterinin ceri polgaj Mal-cer min-isterinden tilep турар-pis.

Ынсагаз tus surguuldarьnь келir cыда oerenir erttemnerinde tuskaj erttemner koldap турар cybe телеede, ooredilge херек-selin paаш удур peletker алырн oraldayьr турар. Surguul pyryzy келir ooredilge cынын ertte egel-eer corukka idepejliq kirzip, erte cedip keeri cugula.

Tep skolanьn ergelekci Aldьn-xerel.

## TAR-нын 15 cыл oјyнда Тьва arattьn kooperazь

(Тьва tep kooptun paaštaar ceriniq targazь Ubangurnun cyuyl)

Тьва arat respubliktn хостуq pot-ergezinin хeјqылdezi 15 cыды харлап турда, arat tymen podu-nun curttunun et-xorengi polgaj kulturluq pajdaleyn хeјqылde-zin eres temissezip сажыраткан.

1924 cыда organizastap тургускан улустун revolustuq кооперазь—TAR-нын 15 cыл oјyн pyryn хeјqыр pьзаан sadьq or-ganizazь poor, utkup ap турар. Тьва arat respubliktn 15 харьнда Тьваньн tep kooperativьn ci-zeqler koeрге polza:

a) Kalbak arat tymennin хe-reqlelin pyryn хандыр турар, curttun pyry козууннарында sadьq polgaj sadьp алышкын азы-ын corudar sadьq cerlerinин са-ын 65-ке cedir тургускан.

Po айткан sadьq cerlerinden ағыда, суму pyryde Тьва tep kooptun азыдадыр тургускан tergi sadьqcyларь par. Tergi sadьn nepteredip хeјqыткен узур polza, хeј tymennin хereqlelin tyr-gen cecce хандыр polgaj са-sadьqнь arat con-ce cookьuladьp сажырадыр cugula polur.

b) Seelgy peш cыда Тьва tep kooptun niitti paraan саарьгазь 17,7 хуу oскен.

Tus curttun иттикке sadar paraannyn саарьгазь 1932 cы-га cizeqlerge, 36,7 хуу oскен. Arat connun et-xorengi polgaj kulturluq pajdale cыл pyry сажырап келгенин узурунда, та-шкькь paraan хereqlelinин negem-cileli cы-cыда paza-la 93 хуу oскен.

c) Taшьrttan kurer paraannь kьvydedip турганын харазын-да, ону ыqзаар oran pазьн skl-attarnь elbekьitken, pир ebes 1932 cыда paraan азаалгазын алгазь, 1936 cыдын pир ајын 1-de sklat pазьннарнь cizeqlerge, pyry pa-raannyn 81 хуузн sklat pазьн-nargа ыqзаар хандыр турар.

d) Kooperas Тьва arat res-publiktn yндеzin sadьbь polur телеede, оон иштеге yндеzin каа-дылар peletkeer corukka concuq cugula сагы салып келгені-дaргaj. 1932 cыга ap koeрге, кооперастьн pyry cerlerinde yндеzin каадылар 40 хуу oскен.

Nasionaldyn каадырн peletke-erinin азын ulam pьздьp, tep cerge sadьq азыдакыларын тuskaj surguuldarьn тургузуп cor-udup турар. Sanakь polgaj са-дыq азыдакыларын surguul-darьn тургузарда ағыда, pot-tuq азыга ooredip, tepьitken каадылар par.

Po yјede хатын tus-tus mer-geziir азыды каадыларн pelet-ker, olarь азыга tepьidip тургускан.

Cizeeleerge, camdkь kozko-optarnьn bugaldьrlarь yндеzin каадылар polgan, paza oлыk pol-gaj ciq et talazь-pile mer-gezip алган yндеzin албан ха-дыкылар par polgaj tep cerde sklattarnьn ergelekilerin cys хуу тьвазьткан.

e) Тьваньн tep kooperativь 11

cыл тургузунда pottаньp хeј-qeeш, tus curttun иттиккь paraan саарьгазын kalbartьp, хандьра-да, хereqiliq pьзьq сурун тургускан. Шулу козууннарында са-дыq polgaj sklattarnьn oran су-рун caartьp тургускан. Кајь-таа sadьq cerlerin polgaj sklat oran pазьннарнь emgeliq кыдыр хандьp тургускан.

Kooperastьn азында ystynde pizeen cediшkiner-pile koza cet-pesteri polgaj азынга тавазьr camdkьp pergeler par. Po cetpes-terni topculaarga, sadьq азы-дакыларь sadьq texniin pyryn cecce pilir oerenir coruu tuduu polurunun хараазь-pile sadьn kulturluq, emgeliq corudarь су-ла polgaj sklat tep cerlerde par paraannarnьn cagьn oј-шаанда кьлвајын, sadьn oozumnadьr, азы sadьp алышкынарнь coguур oјynde corupajьn cыдыр каар.

Paza pир talazьndan, tus-tus sadьq cerlerinин азынга хeј niittiden karak-kulak салып турарь cetpes. Cer-cerde азыдакыларнь cetpes азын cыл teerge, kultur massalьq азыл corupas, хурал суqlaaga pezin kelbes, хууссу kezigynneroin orttuzunga тапь-тыр азыл tuduu.

Xeј niittinin хьналдазь кыдыр langьbь polgaj revis komistarьn songup тургускан polza-taa, кајь pир camdkь cerlerde ук komis-tar sadьq serleri-pile харьлазьp тирiq азыл corudup турарь сула. Sadьqcyларнь cetpes cyulderin ileredip, хeј niittiden санал pe-ves polza, sadьq cerlerinин tu-damьk азын cок кыдыр узut-kaarь perge-le polgaj.

Kooperastьn sadьq cerlerinин азын хьнаарда ағыда, хeј arat con olarьn oenge paraan cediip sadьqcyларь coruур tergi sa-dьqcyларнь азын keryp тuzala-зьp турарь concuq cugula. Cizee-leerge: arat tymennin kalbak хe-reqlelin tyrgen cecce хандьp tur-pe, екки ынarьq paraan ce-diip турар tur-pe, paraannьn ort-tekynezin nemeer polgaj oске-zin-taa кансаар corudup турар tur—po pyryzyn koeр узурлуq.

Tergi sadьqcyларь хeјnyn хe-reqleves, саарьга cок paraan ap coruур polza, кооперастьн pa-raan саарьгазынга азык cок poor polgaj paraannь хeј-le eledi ter-gilep coraаш keerge, tergi sadьq-cыларнь pottarьga karaza pol-bu-шаан, хeј niittinin хereqiziц-ge xoralьq cyul polur.

Kooperas хeј niittinin sadьbь polur телеede, хатамы азын хeј connun tuzalamcyzь-pile corudup ыдаар. Ынсаз хeј condan sadьq азынга moon songaar artьk idepejliq kirzirin idegep тур-men.

TAR-нын 15 cыл oјyнда Тьва Arattьn yндеzin sadьbь—kooper-as telgerezin!

Тьваньн кооперазьнга sadьq-нын пажьралдыq улук тuzазьn kergyzyr турар SSRE-pile хань харьлазьыс ulam pьзьdaal!

**Arattar! TAR-нын 3 тугаар jarmarkazьnга kal-baa-pile kirzip, хостуq sadьqнь kalbartьbь! Kodee азы-агынын paraannьq cyuлын elbekьidip pydryk-cy kьsty pedideeli!**

Кооптун хатамы азысннарь! Кооптун eeldek, kulturluq sadьbьnь texniinge oereniner! TAR-нын arat connun хун pyryde oзыр турар хereqlelin toluzu-pile хандьpнар!

Sadьqньн хатамы азын хereqlekci arattar-ce ulam-na cookьuladьbь! Eeldek kulturluq sadьqcyлар тургазь, sadьp алырньн planьn cediшkinni-pile kыys-sediner! Paraan саарьгазынньн planьn jozugaar kыysseidiner!

(ARN TK lozunundan)

| Skolanьn pelykteri                           | Koncuq екки | Oorengen ынарь |           |      |          |      |       | Programьn cygeer kыyssetken (o/o-pile) | Programьn kыysseidip (o/o-pile) |
|----------------------------------------------|-------------|----------------|-----------|------|----------|------|-------|----------------------------------------|---------------------------------|
|                                              |             | %              | Анаа екки | %    | Orttumak | %    | Pagaj |                                        |                                 |
| 1. Mal emcizinin surguulunun II tug. kurzuu. | 69          | 35,4           | 78        | 40   | 42       | 21,6 | 6     | 3                                      | 97                              |
| 2. Kizi emcizinin surguulunun I tug. kurzuu. | 80          | 27,4           | 104       | 35,3 | 85       | 28,8 | 25    | 8,5                                    | 91,5                            |

Pyry tyry . . . 149 30,36 184 37,48 127 25,85 31 6,31 93,69 6,31

Surguuldarьn po cedip алган cediшkinin tynnep kergecь, yleg-erliq oorengen oorenikcilerge tus-tus ыаннал тьыскап-pis.

Mal emcizinin surguulu екки oorengennernin 85 akьa-pile ыан-naan. Tergiin oorengenneri: Pary-ьn-xemcik ko зуu nu Sendazь, Cоon-xemcik козуунуну Шу-ун-ool, Tандь козуунуну Ит-pek-ool polgaj оон-таа oскелер par.

Kizi emcizinin surguulunun екки oorengennernin 70 akьa-pile

ыаннаан. Tergiin oorengennern: Te-es-xem козуунуну Kaqьbь-ool, Tees-xem козуунуну хepeezen Шурзук (14 харьq), Pарьн-xemcik козуунуну Aldьn-кьs, Pарьн-xemcik козуунуну Tol-uma, оон-таа oскелер par.

Surguul kizi pyryzy po yleg-erliq oorenikcilerni edepir, oer-enip еrtken erttemnerin келir ooredilge cынга удур peletken-ip алыр cugula.

Praktik азыда pargan polgaj

## Тыва төр кооптун садыр альбшкынын көргызуу

TAR ның 15 сүл полган оју полгаз республиктн 3 тугаар жармактын төөгүлүгү улук пажылыгын тузунда, Тыванын төр кооператив еве-с еве улук cedilgeni revolusiuq cазак, namnyn paaz-ta'gazy-pile cedip алган узуразы турар, pis'in төөгүвүске холваг-дзыр төр сүвти пил-рис.

Ыланг-ја ертен 35 сүлдн 1-2, 36 сүлдн 1-2 тугаар kvartalda садыр алганьвстын moon адаанга сан хуузун көргызерге;

| №               | Коууннар аттар     | 35 сүлда садыр альбшкынын кыуысеткен хуузу | По 36 сүлдн садыр альбшкынын кыуысеткен хуузу |
|-----------------|--------------------|--------------------------------------------|-----------------------------------------------|
| 1               | Ратън-хемчик       | 31,0                                       | 71,0                                          |
| 2               | Сөөн-хемчик        | 28,28                                      | 39,0                                          |
| 3               | Улу-хем            | 24,0                                       | 22,24                                         |
| 4               | Тее-хем            | 49,0                                       | 44,0                                          |
| 5               | Танды              | 19,0                                       | 42,36                                         |
| 6               | Каа-хем            | 42,0                                       | 10,37                                         |
| 7               | Ри-хем             | 22,0                                       | 24,0                                          |
| 8               | XOORXE             | 2,0                                        | 9,25                                          |
| 9               | Өске органи-застар | 47,0                                       | —                                             |
| Каттыкаш хуузу: |                    | 31,4                                       | 32,32                                         |

Устынде пизен санныдан ар көөрге, 36 сүлда садыр альбшкынын елен-не cedilskinniq төр пол тур. Cyge теерге, өске органи-застардан по сьын мал сатпаан, пазз по сьын перге cut поор турза-таа, кооптун садыр альбшкынын cer-le патпаан, харьн өскер турарь todargaj тур.

## Арапсннга харьбссалга көргызер шаа ам-на келген ирги-пе?

Улу-хем козууунунуң шааан арың постазынын ергеке-цизи Арапсн полза, podunun on-aashkan aзылыга харьбссалга cok, yrgylcy aragalaa, araga izip алгаш кадажын етеер, ezirikte ulus paak seqleer polgash oon-taa өске celpes cyuideri хөй, cizeeleer-ge, aaryq kizi-men tees aзылга yomes, tangaar-la pазында турар, oon soonda көөрге aragalap алган karaa kыза pergen kыла-тар coruur, postaga keep aзыl-daanda anaа келген улусту екки paak seqlep xөp-ктеер, ulus tor-amcылар шак мандык janзылq kizi cybe.

Арапсн moon мунунда Ca-daana postazыга тургаш, ol post-таньн азыл пазз-ла pagaj tirtip турган, am Шгаан-арык post-зында келгеш пазз-ла тырзы cok aазызын азылар турup perdi.

Kөдее arattarnың solunун ek-ki taradap aзыldavajың турарьнын xараазы-pile solun celpes polgash solun cider coruktar koncuq хөй, oon xараазы-pile arattarnың solun cagyыp evezep, Aрапсн solun cagyгazyнга pezin po xire totkar cedirip турар.

Oon ылаз aratkorlarnың redak-сы-ce corutkan medee cagaalарың

По coruk cyny ajтыр тур теер-ge, кооптун узур-utkazyң, oon xандыкыp турар pyгы xандыкыга-зын arat con еkkizi-pile pilgenin-de polur тур.

Бндык полза-таа садыр альбшкынын cedilskinniq corutkan-pis tees, olurup албайн ulam-na plan-ын азыр кыуыседире cугула.

Sадыр альбшкынын садыр аларда, хамык козкооптар тең еве, cam-лызында celpes cybeler par. Ci-see, Kaа xem ертен 35 сүлда садыр альбшкынын 42% турган olza, po 36 сүлда cyq-le 10,37% кыуысеткен, Tees-xemnin 35 сүлда 49% турган полза, po 36 сүлда cyq-le 44% поор турар тур. Ol полза, садыр альбшкынын азылыга iderkejin салыр, arat con-nun orttuzunga surttaal aзыл sula, majгың, taalen садыqlарың хөй-pile aal polyunge өреге куруц cokka arattarnың xereqler par-aаның хандыкыp турарь-pile kadь, tajылыр азыл кылыр coruur iderkejliq садыqlарың yндыгыp турганьын sulazyнда тур.

Sадыр альбшкынын moon-pile-le тыннеp турар еве, харьн aj pyry, cы pyry тыннеp турар pol-gaj. Бндыкың узурунда moon songar хамык козкооптар pol-gash XOORXE, өске-таа органи-застар салыр тыргени-pile садыр альбшкынын planың азыр кыуысе-diin kызар узурлуq.

TTK paazтаар cerinin sekreteri Tolbaakkaj.

arada cазыр көрүр турар хире cyylder par, cizeeleerге, aratkor Paldan 1936 сүлдн 5 айнн 20-de redaksь-ce medee cagaа co-rudarga Aрапсн ol cagaаны cазыр көрүр, Paldanga cалсыр турган cyyl par, cyu tep cалсыр турган теер полза, "Paldan sen, meni "Шн" solunga pizeen тур-сен" tep турган, oon шын ар көөрге aratkor Paldannың ca-gaazyң cазыр көрүр алгаш cалсыр тургань ол тур.

По тугажын coguur cerinden aajлар, Шгаан-арык postазынын азыл segidip sajзырадыр полза coguur.

"Aratkor"  
REDAKSьDAN: Aрапсн aзыldaan postаның aзыл la aar-ы peer coruk полза, Aрапсн-ның aragalaa, aзыл kылаas, aзылыга харьбссалга cogundan polur тур.

Oon ылаз aratkorlar cagaazy cазыр, samcyqdaar polgash arat-tarnың cagaаn solunун saada-dыp puduldurar coruu kancap-taa polbas тур.

Mандыкың төлезинде Aрап-снны aзылдан toraan yндыргеş yугы-ce шilcider полза coguur тур.

## Талыгыр-седипти харьбссалга-це

Pii-xem козууунунуң Tariaq сумузу 4 тугаар арваньн хам-таатыз Талыгыр-седип теерзи, 1936 сүлдн 4 айнн 26-da Tar-laqda сыныс кыреkonomга ара-га izip алган ezirik хар келгеш, kazaа istinge anaа турган aattь tudup алгаш, хөnnынде-le cer шаанга kiir еттееш sa gan kizi cy-be, oon soonda paza pir udaа araga izip алгаш Ezim сумузунда majгың ергекекцизи Комму-пайга pargash, шil tyaynge сыг-гандь поор artkan spirt araga-зын сыгар тургаш izirtipкеш, oon өrttee 3 akшаны neper алгаш, ol toraan ol akшаны otka өrttedip-ken cyyl par.

Oon аныда 6 айнн 1-de ara-кызы-хоорай

galap алгаш, teneen хажьраккан-тег sodak, suudak kedip алгаш, "Pii-xem козууунунда менее кыш ceder mege par еве" tees po-dunun aattар-pile хырезип тур-ган, oon aattар picciil аныqыp-narga karaаn-ce хы тоогар urup турган cyuly par. Paza podun-нун кадажын araga işken сапында етеер, pir koncuq xоралык kizi polgash турар тур.

Устынде айткан Талыгыр-се-дипти уылгедип турган pyгы cyylderi улустуң хoojлу тырым-ыге todargaj удур cybe төледе, oon podun шyгы organнарың-дан тары хемсег алыр кулак салыр олур-мен.

"KAS"

## Бткан тывызыктарны тывыңар

Сылан поттуг, мыс тьргактыг.

(Paazyz—ette).

Sen тарыгь, мен тарыгь, iji арныыс көрүспели.

(Paazyz—ette)

Teerden tyken ыскаш, terezin тоорзунда cыткан ыскаш, cidiq pizek-pile kesken ыскаш.

(Paazyz—cerde)

Kara-taldың өзее cok,

Karattь-xaаның ыдының уну cok.

(Paazyz—kizide)

Teve-xajada M. Mandьk.

\*\*\*

Tujuqluqnu тура ojladyr,

сыргактыгьн сыj ojladyr

Cezen aшak.

(Paazyz—cerde)

Pudan taldың puduu caraş,

Purungarnың kuzu caraş.

(Paazyz—cerde)

Xilin pөrttyq,

kidis cangaalyq.

(Paazyz—eqde)

Ydygynyn yş oqlu

eves polza,

yş kыrlan azar cettim.

(paazyz—ette)

T. Syryn.

## Sumu oralakсыз Kyr-pazyрны азылыга харьбссалга cogun

Cөөн-хемчик козууунунуң Xөндергеj сумузуның oralakсыз та-ргазы Kyr-pazyр онаашкан азылыга харьбссалга cok.

Kyr-pazyрның cугаалар турарь полза, "sumu oralakсыз" салып cok cybe тур, салынык полза, aзыл ekki kыгаj-la" tep kezиг-yn kizi еrtip мандык cybe cu-gaалар турган poor тур.

Oon ылаз podun koncuq uluq kizi poldurup алган, өске arat connu kudu көө, camдыкта ар-ван targazy kizi, "Kyr-pazyрны pyrytkep kel" tees kizi corudar-га, Kyr-pazyр olарны тоовас, cy-be ajтырарга ыттаvas polur, ып-cangaş ol coraan kizi pyrytkelin-taa kылыр албайн, ыттадыр ca-dap kaaş cedip келir суq poor.

Kyr-pazyрның po coruu таар-ыспас, polbas cybe polgan төле-ede coguur cernиң kulaага тып-nattыm.

"Paгьmza".

## Pedik-xavakka kыm-taa taraa тарып polur

Cөөн-хемчик козууунунуң Xөндергеj сумузуның Pedik хавак tep cerde taraa шely par, ында 70 азык өрегер cы pyry-de taraa тарып cip амдыгар турар, anaа cы pyryde tarazyң тарып, sigenin kezip ар келген Xажьраккан сумузу 4-5 хире ө-реге, po cазың taraa тарып теер-ге, ol taraa шөlynyn komistарь Pөrvak-ool-pile Cyvyrilen iji kы-зыл-la ынаpаан тур.

Po coruk полза, arattarnың pot iderkejin kөдырер corukka kancap-taa таарыспас polgash ko-za-xelbee еш-өөryn mыncap xot-palaarga, olарны азылыга uluq-la saat polur.

Moon тугажын козуун, sum-unun cagyга cerлеринден шаq ejynde yze шitpirlep perip tur-ar coruk cугула тур.

"Kara"

## Peryny ынаар кыгар херек

Cөөн-хемчик козууунунуң Ak-turuq сумузуның arat conu, 1936 сүлдн egezinden 5 айнн 20 cedir 3 uluq pөryny 43 oqlu-pile kattaj cok kылыр өlyrды. Am-taa pөry-pile temisseldi yrgylcyler corudup тур-pis.

Sumu targazy Xuragan-ool.

## Ekki tergi sadьoцсыз

Paгьн-хемчик козууунунуң Şekpeer сумузу еş Tappak, po cылдн 4 айнн 12-den egelep, koop-pile tergi sadь kылыр tees, keree carь алган toraan arat massаның orttuzunga таыдылганын азыл калбартыр тургаш, 5 айнн 29-ka cedir sadь алган маль полза.

| №      | Mal adь       | Kereede ajutkаны | Sadьp алганы | Aзыr кыуыс-еткен |
|--------|---------------|------------------|--------------|------------------|
| 1.     | Inek . . . .  | 20               | 15           | —                |
| 2.     | Cылыс . . . . | 5                | 12           | 7                |
| 3.     | Xoj . . . . . | 50               | 52           | 2                |
| 4.     | Өшкы . . . .  | 50               | 70           | 20               |
| Şupтa: |               | 135              | 149          | 29               |

## Aшak Camзь кооптун садыр альбшкынга артыкшылыгь малың садыр тур

Paгьн-хемчик козууунунуң Kargь сумузу 6 тугаар арван-ның хамтаатыз 50 азык харьык ашak Camзь теерзи, кооптун ka-jь-taa tergi, majгың садыqlарың-га малың артыкшылың хaram cok sadьp, podunun xereqlelin oon хандыкып ар турар kizi tur.

Cыл тize, po 36 сүлда Parлык сумузуның Teve хajada садыqlap турар еş Xyryge 4 шарь sat-kan, Kargь сумузунда tergi са-дыксыз еş Mынтырга 2 шарь, 1 aat, 5-6 хире şeer мал satkan.

Aшak Camзь полза, маль евееш хирезинде, podunun saarymakkaş sadькыp pajdaly-pile oon-moon малды тыр алгаш кооптун planың toldurарың oraldыp, ol satkan малың өrtteenge nemere şan-nal paza ар турар. Өске ештер, paza po ыскаш кооптун planың toldurарыңга sagьş салза coguur.

Kargьda Şozut-ool.

## Kargьda mal sadьp альбшкыны ам yrgylcyler perdi

Paгьн-хемчик козууунунуң Kargь сумузуңа cuttun aзылы 5 айнн 15-ke cedir pergedep, мал өlyr coruk yrgylcyлeş, pis-tin majгыңның мал sadьp алыр азыл елен saadap турган cybe.

Myn айнн 20-den peer агар-ның onza pajdaly cazarap келгени-pile kadь, pistin sadьp алыр азы-лыыс тенге хөqlep yнды. Ol айнн 30-ge cedir on хонук іш-тинде sadьp алган малыыс пол-за, inek—38, cылыс—8, xoj—163, өшкы—205, kattyкаш—414 paaş maldь sada саар алдыыс.

Am-taa sadьp альбшкынын азыл yrgylcyler corup турар pol-gash ol yrgylcyledi Kargьның ar-at conu sularatpas poor tep ide-ger kыgyrdьm.

Majгың ергекекцизи TONDAR.

## Pistin харьбьыс

PXK Saqlыda Picce ool—ында 4 тугаар nam yуryнyn билет soluшkun-un pizeeninerин solunga yндыrзе coguur өly uzamдыгыp еrтен.

CXK Сыргаккыда Sedip—4-5 аj-lарда 3-4 тугаар арваннаның хам-аттылар пуга кылыр алды tep pizeen cyuylыны yндыrer теерге, coguur өly uzamдыккан узурунда ynmеди.

CXK Teve-xajada Tokkur ool—koşkar, хуна yskeni polgash тарыла-ның corup турарь pizeeninderde, kы-ysseldenиң todargaj sannарь cok pol-gash iji talazyнда yндыrзе coguur өly uzamдыгыp еrтен tur.

CXK Teve-xajada Semis-ool—taraa pugazь kылыр алган tep pizeen cyuyl-ыnde kazaң kылганың өly pildin-

Po sandan көөрге, inekten өскеzin, kereede ajutkаныңдан азыр кыуысеткен tur. Бндык-таа полза, өскеzin азыр кыуыседип турган kizi, 5 paaş inekte-taa cyu tep, toraan кыуыседип алыр cугаа cok.

Kыm-taa kizi şalyркың еrtiq pajdal-pile азылдар тургаш, кооп-тун sadьp альбшкынын planың toldurарың kыzaaly.

Şоосca.

## 50 хуу азыр кыуысеткен

Cөөн-хемчик козууунунуң Caj-laq-alaak сумузу 10 тугаар ар-ван еş Ertinezik, po 36 сүлда caskь тарыгзың 4 айнн 25-ten egeleeş, 5 айнн 20-de kazaа-xoraa, puga-sugadyң kattaj-xaara тоozup алган.

Ertken cылың 2 şaңны taraan полза, po cылың 6 şaңны taraan, еrтен cылың 3 şaң cerden sigen kesken полза, po cылың 6 şaң cerden sigen kezeri-pile cerin aшtap kazaалар алган. Өске еş-өөр, Ertineziktin ylegerin алыр cугула.

Paas.

## Profes yуry cyny көрүр cыдары?

Cadaana-xoorajda kizi emci-zinin cerinde, po cылдн 6 аjга cedir 20 азык хире aaryq ulus cыдыр турар, olарның izer-ciir aaş-cemi sөölgy yjede ulam ek-kizireernиң uluu, харьн ulam tor-ajтlap, cyk-le k a r a xileep, kara elik eedi, oo pьdaazyң izirttip-cidirtip turar appargan.

Po emnelgede aaş-cem po xi-re şьnar cok turda, ында profes yуry cagyş-taa көрвес, u d u j pergen olurar.

Cemni таарыштыр peer азыл ергекекцизи Rasiloi, po cem pak-сыраан тугажын cogum cyu tep podap olur irgi, paza stolovajda еş Marusa, par turar cemnerи cor polbaazyрадыр, cemziq cem kыlbazы? Po cyyldernи козуун ергелеер cerden хьнар көргеş, emcinин stolovajының cemin şь-narыздар coruk cугула polur tur.

"Ciq xileep".

## Koşkar хунаы екки kadarьp tur.

Улу-хем козууунунуң Xөндерге сумузуның Calaattyda yзыр тургускан 32 koşkar, 22 хунаы kadarарь-pile таqдыныр алган еş Majындь odar-pelciirin таарыштыр, koncuq екки kadar-ьp tur.

Өске cerlerde koşkar, хуна kadaracyлар еş Majындың yle-gerин еderiner.

Areve yyr targazy Lodaş-ool.

Харьбссалгалык редактор Lyndyp.